

Ulusal Siyaset - Yerel Siyaset İlişkisi Bağlamında 1963 Yerel Seçimleri *

*Örsan Ö. Akbulut ***

Seçim monografileri, genel olarak, seçim mücadelesi çözümlemesi, seçim istatistiklerinin değerlendirilmesi, seçim coğrafyası incelemeleri ve seçim davranışları ile ilgili görgül araştırmalar şeklinde yapılmaktadır (Abadan, 1966: xı-xııı). Türkiye’de yapılan ulusal seçim¹ incelemeleri ise, belirtilen araştırma tiplerinin bir karması niteliğinde olup özellikle seçim sonuçlarının değerlendirilmesi yöntemi tercih edilerek diğer değişkenler bu kapsamda ele alınmaktadır. Bu yöntem, bir taraftan seçime katılan siyasal partilerin, siyasal güçlerini, oy potansiyellerini ve seçim coğrafyalarını belirleyerek seçmenin tavrını ortaya koymak amacını taşımakta diğer taraftan ise, seçim sistemi uygulaması konusunda veriler elde edilmesini sağlayarak, siyasal sistemin işleyişi ile ilgili bazı öngörüler yapılabilmesini olanaklı kılmaktadır. İlgili yazın, özellikle seçmen davranışları ve siyasal katılma konularındaki çalışmalar bakımından zengindir (Sarıbay, 1994: 35-38).

Bu çalışmada ise, 1963 yılı yerel seçimleri,² seçim sonuçlarından hareketle değil, seçim döneminde yaşanan siyasal olaylar kapsamında ele alınacaktır. Bu yöntem, yukarıdaki sınıflandırma bakımından, seçim mücadelesi çözümlemesine denk düşmektedir. Ancak, söz konusu yerel seçimler, çalışmanın hareket noktası olan ulusal siyaset-yerel siyaset ilişkisi bağlamında bir başka deyişle kuramsal bir çerçevenin temel belirleyiciliğinde inceleneceğinden, bu çalışmada

* Bu çalışma, TODAİE-YYAEM tarafından yürütülen, “Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Araştırması” kapsamında, yazar tarafından hazırlanan ilgili alt raporun önemli ölçüde değiştirilmiş ve genişletilmiş biçimindedir.

** Ankara Üniversitesi S.B.F., Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimleri) Doktora Öğrencisi.

¹ Bu çalışmada, yerel seçimlerin karşıtını ifade etmek için, genel seçim ve milletvekilliği seçimi kavramları değil ulusal seçim kavramı kullanılacaktır. Çünkü, bilindiği gibi genel seçim, olağan seçim dönemleri itibarıyla ve ülkenin tümünde yapılan seçimi ifade eden bir kavramdır. Bu kavramın karşıtını yerel seçimler değil, herhangi bir siyasal temsil biçiminin herhangi bir nedenle boşalan üyelikleri için ülkenin belli yerlerinde yapılan seçim olan ara seçim kavramı oluşturur. Dolayısıyla, genel ve ara seçim kavramları, hem milletvekilliği seçimleri hem de yerel seçimler için kullanılmaktadır. Yerel seçimlerin karşıtı, genel olarak milletvekilliği seçimi olmakla birlikte bu kavramı da kullanmayacağız. Çünkü, iki meclisli siyasal sistemlerde senato kurumunun varlığı bu tür bir genel kullanıma engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla, milletvekilliği seçimi kavramı yine daha kapsayıcı bir kavram olan ulusal seçim ifadesini kullanacağız.

² Bir yerel seçimde, belediye meclisi, belediye başkanlığı, il genel meclisi, köy ihtiyar meclisi, köy muhtarlığı, mahalle ihtiyar heyeti ve mahalle muhtarlığı seçimleri yapıldığından, yerel seçim ifadesi yerine yerel seçimler ifadesinin kullanılması daha uygun olacaktır.

izlenen yöntemin belirtilen yöneme bire bir denk düştüğü söylenemez.³ Çalışmada, seçim sonuçlarına yer verilmekle birlikte bu ayrıntılı bir çözümleme niteliğinde olmayacaktır. Dolayısıyla, çalışmanın betimleyici ve açıklayıcı bir niteliğinin olduğu söylenebilir.

1963 yerel seçimlerinde yaşanan siyasal olaylar, ulusal siyaset-yerel siyaset ilişkisi bağlamında, 1960'lı yılların genel özellikleri çerçevesine oturtularak incelenmektedir. Bu inceleme yapılırken temel malzeme olarak, 1963 yılında yayınlanan gazete ve dergilerden yararlanılmıştır. Gazete ve dergilerin seçiminde, dönemin siyasal olaylarını nesnel bir şekilde ortaya koyabilmek amacı belirleyici olmuştur. Nitekim, taranan üç günlük gazete, merkezi (Hürriyet), sol eğilimi (Cumhuriyet) ve sağ eğilimi (Son Havadis); dergi(ler) ise, merkezi (Akis) temsil etmektedir.⁴

1963 yerel seçimleri, çalışmanın ana sorunsalını oluşturan, ulusal siyaset – yerel siyaset ilişkisi çerçevesinde; uygulanan seçim mevzuatı, seçim öncesi siyasal ortam, seçime katılan siyasal partiler, seçim propagandası ve seçim sonrası siyasal ortam başlıkları altında incelenecektir.

Ulusal Siyaset -Yerel Siyaset İlişkisi

Yerel yönetim kuramlarında, yerel seçimlerde kişilerin önemli olduğu şeklinde genel bir kabul vardır. Bu kabul, ulusal siyaset ile yerel siyasetin ayrı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu kuramlar halkın, yerel yönetimlerinin organlarını seçerek yerel düzeyde kendi kendini yöneteceğini varsaymaktadır. Bu süreçte belirleyici olan, demokratik bir etkinliğin ulusal yönetimden ve ulusal yöneltilerden ayrı olarak, o yer ya da yörede yürütülmesidir. Böylece, yerel sorunlar, yerel halkın tercih ettiği yerel yöneticiler tarafından yerel yönetimler aracılığıyla çözülecektir. Ancak, bugün ulusal siyaset-yerel siyaset ayrımının büyük ölçüde anlamını yitirdiği belirtilmektedir (Çitçi, 1989: 13). Bunun en önemli nedenlerinden biri, siyasal partilerin, hem yerel seçim ortamının oluşturulmasında hem de seçimle oluşan meclislerin çalışmaları sırasında önemli roller oynamalarıdır (Keleş, 1992: 48, 49). İlkinin sonucu olarak diğer neden ise, yerel seçimlerdeki oy verme davranışını büyük ölçüde ulusal siyasal sorunların belirlemesidir (Çitçi, 1989: 13, 14). Dolayısıyla, siyasal parti gerçeğinin, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünlüğü sağlayan en önemli unsur olduğu söylenebilir. Bu bütünlük iki şekilde ortaya çıkmaktadır. (a) Siyasal partilerin yerel

³ Nitekim, seçim mücadelesi çözümlenmesinin belli bir varsayım içermemesi gerekmektedir (Abadan, 1966: xii).

⁴ Gazeteler ve dergiler, yerel seçimlerin yapıldığı tarihin (17.11.1963) esas olarak 1 ay öncesi ve 1 ay sonrası itibarıyla taranmıştır. Ancak, özellikle seçim sonrası dönem bakımından bu süre seçimin 2 ay sonrasına kadar uzatılmıştır. Gazete ve dergi taraması yapılırken, öncelikle haberler sonra köşe yazıları ve söyleşiler incelenmiştir. Merkez eğilimli gazeteden, ağırlıklı olarak, seçimlere ilişkin sayısal bilgiler, seçim kampanyaları, adaylar hakkında bilgiler ve söyleşiler elde edilmiş; sağ ve sol eğilimli gazetelerden ise, çoğunlukla köşe yazıları alınması şeklinde yararlanılmıştır.

seçimlere katılmasıyla, bu seçimlerde kişilerin değil bir partiyi ve dolayısıyla ulusal sorunlara çözüm bulma iddiasıyla hazırlanan bir parti programını temsil eden siyasal nitelikli kişilerin yarışması ve (b) yerel seçim sonuçlarının, siyasal partilerin başarısı ya da başarısızlığı temelinde değerlendirilmesi. Bu son durum belli koşullar altında, yerel seçim sonuçlarının ülkenin genel siyasal durumu üzerinde etkili olması sonucunu da doğurmaktadır. Nitekim, yerel seçimler bir ulusal seçim sonrası yapılmışsa, yerel seçim sonuçları, bir tür güvenoyu olarak değerlendirilmekte ve seçim propagandası bu kapsamda yürütülmekte; yerel seçimlerden sonra bir ulusal seçim yapılacaksa, bu kez yerel seçim sonuçları bir tür referandum olarak değerlendirilmekte ve yine seçim propagandasının içeriği bu kapsamda oluşturulmaktadır. Türkiye örneğinde, özellikle il genel meclisi üyeliği seçim sonuçları, aynı seçmen tabanını paylaşmalarından dolayı milletvekilliği seçimi için doğrudan doğruya bir ölçü olarak alınmaktadır.

Ulusal siyaset-yerel siyaset bütünlüğü, yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının karşılıklı ilişkileri üzerinde de etkili olmaktadır. Nitekim, güçler ayrılığının uygulandığı sistemler bakımından, yerel yürütme organı ile yerel meclis arasında bir başka deyişle yürütme organı ile meclis çoğunluğunun farklı veya aynı partiden kişi/kişilerden oluşması durumunda aralarındaki ilişkilerdeki genel olarak temel belirleyici, kişiler değil yine siyasal partiler olmaktadır. Bu durum özellikle, siyasal partilerin hem disiplinli parti niteliği taşıdığı hem de yerel seçimlerde adayların merkez yoklaması yöntemi ile belirlendiği sistemlerde, yerel meclislerin kararlarını yerel parti örgütlerinin etkilemesi (Keleş, 1992: 51, 52) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, ulusal siyasetten ve doğal olarak siyasal partilerden bağımsız bir yerel siyasetin (ve yerel seçim incelemesinin) bu kapsamda da yapılamayacağı açıktır.

Türkiye örneğinde de, yerel siyasetin ulusal siyaset ile büyük ölçüde bütünleştiği kabul edilmektedir (Özbudun, 1986: 504; Keleş, 1992: 49; Çitçi, 1989: 230).

Ulusal siyaset ile yerel siyaset ilişkisinde bir ayrımın değil bir bütünlüğün olması, yerel yönetimleri demokrasi okulu olarak kabul eden liberal yerel yönetim kuramlarının bir çelişkisi olarak değerlendirilmektedir (Güler, 1992: 18). Nitekim, yerel seçimlere katılım oranının düşüklüğü (Çitçi, 1989: 13), liberal kuramın yerel yönetimlerin demokrasinin okulu olduğu varsayımını zayıflattığı; yerel yönetimlerin seçilmiş organlarını, geniş ölçüde toplumsal mal ve hizmetleri üretenlerin oluşturması da (Çitçi, 1989: 16) liberal kuramın “*temsilin yansıma hatası*” şeklinde yorumlanmaktadır (Güler, 1992: 18). Böylece, ulusal siyaset-yerel siyaset bütünlüğü, egemen kuramın eleştirisi için önemli bir hareket noktası haline gelmektedir.

Bununla birlikte, bu bütünlüğün eleştirisi, temsili demokrasinin sorgulanması süreci bakımından katılımcı demokrasinin inşasında bir araç olarak da kulla-

nılmaktadır. Nitekim, temsili demokrasinin halkın yönetime katılımını yeterince ve tam olarak sağlayamadığı, siyasal partilerin siyasal yaşamdaki rollerinin aşındığı ve etkinliklerini yitirdikleri şeklindeki görüşler; temsili demokrasinin eksikliklerinin, katılımcı demokrasi ile, kişi, topluluk veya kurumların yaygın katılımının sağlanarak giderilebileceğini savunmaktadırlar (Göymen, 2000: 10-13). Ulusal siyaset ile yerel siyasetin bütünlüğünü sağlayan en önemli araç olan siyasal partilerin, siyasal sistem içindeki konumlarının sorgulanmasıyla, yerel siyasete ulusal siyaset karşısında özerklik verilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle, katılımcı demokrasi tartışmalarında, liberal kuramın iç tutarlılığının sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

Ancak, gerek ulusal gerekse de yerel demokrasinin ortak paydasını oluşturan temsil kavramının özü itibarıyla siyasal içerikli olduğu düşünüldüğünde, katılımcı demokrasi tartışmalarında ana vurgunun sivil topluma yapılması ve yerel yönetimlerin de bir sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmesi aslında siyasal olanın bir başka deyişle temsili olanın tamamen red edilmesi olarak yorumlanmayış olanaklı kılmaktadır. Bu noktada, temsili demokrasinin siyasal alanda oluşan ve işleyen bir mekanizma olduğundan hareketle, ulusal siyaset – yerel siyaset bütünlüğünün, siyasal olanın doğal bir sonucu olduğu ileri sürülebilir. Bir başka deyişle, temsil-siyasal özdeşliğinin bir kaynak bölüşümü mücadelesini zorunlu kılması, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasında mutlak bir ayırım yapılmasına engel oluşturmaktadır.

Kısaca, temsil ve katılım kavramları, ortak bir tarihsel birikim esasında kavramsallaştırılmalı ya da bu kapsamda yorumlanmalıdır.

Ulusal ve yerel siyaset arasındaki bir farklılaşmanın ancak yerel ve ulusal temsilcilerin nitelikleri ve bunların oluşturacağı meclislerin bileşiminde ortaya çıkabileceği belirtilmektedir (Çitçi, 1989: 26). Bu kapsamda, yerel seçimler ve yerel siyaset, yerel temsilcileri belirleyen bir süreç olarak öne çıkmakta, ulusal siyasete ilişkin sonuçları ve etkileri dışında bir anlam kazanmaktadır. Ancak, yerel siyasetin kapsamını ve bu siyaseti belirleyecek olan kişilerin niteliğini, yerel yönetimlerin işlevleri (Köksal ve Kara, 1990: 118, 119) dolayısıyla ulusal siyaset / ulusal meclis belirlediğinden yerel siyasetin özerkliğinin bu kapsamda dahi sınırlı olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, ulusal siyaset-yerel siyaset bütünlüğünün mutlak değil nispi bir bütünlük olduğu belirtilmelidir. Bu nisbilik, yukarıda belirttiğimiz siyasal olanın doğal sonucu olan bütünlüğü yok sayacak bir derecede değildir. Bunun kapsamı, genel siyasal koşulların özelliklerine ve siyasal partilerin büyüklükleri, egemen oldukları coğrafyanın siyasi özelliği gibi etkenlere bağlı olarak değiş-

mektedir.⁵ Bir başka deyişle, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünlüğün nisbiliğinin derecesi, dönemsel siyasal koşullara bağlıdır. Nitekim, Türkiye örneğinde, “lider” veya “bölge partisi” niteliğindeki siyasal partiler, yerel seçimlerde yörenin ileri gelenlerini aday göstermekte ve bu adaylar da başarılı olabilmektedirler. Yine, özellikle bağımsız adayların kimi seçim dönemlerinde başarılı olmaları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim, Özbudun, 1961-1969 döneminde, belediye başkanlığı seçimlerinde bağımsız adaylarca kazanılan oyların, ulusal seçimlerdekinden yüksek olduğunu bulgulamıştır (Özbudun, 1986: 505). Bunun nedenlerini ise, az gelişmiş bölgelerdeki yöresel eşrafın kişisel nüfuzunun bir sonucu ve belediye başkanlığının meclis üyelikleri gibi partiler arasında bölünebilir nitelikte olmamasından dolayı seçmenler arasında iki kutuplu eğilimler yaratması ile zayıf partileri tek aday etrafında toplanmaya teşvik etmesi şeklinde açıklamaktadır (Özbudun, 1986: 505).

Ayrıca, yerel seçimlerin propaganda sürecinde ulusal sorunların dolayısıyla da ulusal siyasetin daha büyük bir ağırlığının olmasına rağmen, yerel sorunlara da yer verilmesi belirtilen bütünlüğün nisbiliğini etkileyen etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bir diğer etmen olarak ön seçim kurumunun da, yerel seçimlerde uygulanması durumunda, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünlüğün nisbilik payının yerel siyaset lehine yükselebileceği söylenebilir.

Uygulanan Seçim Mevzuatı

1963 yılı yerel seçimlerinde uygulanan seçim mevzuatı, 1960 öncesi döneme göre pek çok yenilik içermektedir. Belediye meclisi ve il genel meclisi seçimlerinde, çoğunluk sistemi yerine ilk kez d'hondt usulü nispi temsil sistemi uygulanmış; belediye başkanlığı seçimi ilk kez tek dereceli olarak yapılmış; mahalle muhtarlığı seçiminde tek dereceli sisteme geri dönmüş; yerel seçimler ilk kez anayasal düzeyde düzenlenmiş ve anayasal bir kuruluş statüsünde olarak Yüksek Seçim Kurulu'nun gözetimi ve denetimi altında gerçekleştirilmiştir. Köy ihtiyar meclisi, mahalle ihtiyar heyeti ile belediye başkanlığı, köy muhtarlığı, mahalle muhtarlığı seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanmaya devam etmiştir.

Seçim mevzuatının ayrıntılı hukuksal çözümlemesi bir başka çalışmada incelendiğinden⁶ burada, mevzuatın yerel siyasal sisteme yansısı ele alınacaktır.

Yerel seçim mevzuatında 1963 yılında yapılan değişikliklerle, belediye başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve belediye meclislerinin nispi temsil sistemine göre oluşturulması, belediye yönetimi bakımından yerel yöneltileri belirlenmesi süreci üzerinde önemli sonuçlar doğuracak niteliktedir.

⁵ Ulusal siyaset-yerel siyaset ayrımının ülkelerin özelliklerine göre farklılaşması da (Keleş, 1992: 49), belirlenen nisbiliğin bir başka yönü olarak değerlendirilebilir.

⁶ 1913'den 1999 yılına kadar olan dönemde uygulanan tüm yerel seçim sistemleri ile ilgili ayrıntılı bilgi, yazarın, “Türkiye’de Uygulanan Yerel Seçim Sistemlerinin Evrimi” başlıklı çalışmasında bulunabilir.

Bunlardan en önemlisi, yerel yönelti belirleme sürecinde belediye başkanının tek belirleyici haline getirilmesidir. Bunda, tek dereceli seçimin olduğu kadar, 1580 sayılı yasanın belediye başkanı ve belediye meclisi ilişkileri ile ilgili hem mevcut hem de değişiklik yapılan hükümlerinin payı vardır.⁷

Belediye meclislerinin d'hondt usulü nispi temsil sistemine göre oluşmasının, *parçalı* bir meclis yapısı yaratması olasılığı, belediye başkanının hakim konumunu meclis desteği bakımından nispeten zayıflatacak olmasına rağmen bu durumun onun güçlendirilmiş yasal ve siyasal konumunu genel olarak olumsuz yönde etkileme(yeceği)diği ve sorunun, belediye meclislerindeki birbirlerine taban olarak yakın partilerin işbirliği ile çözülebileceği/çözüldüğü⁸ söylenebilir. Ancak, Türkiye'deki siyasal partilerin disiplinli parti olması ve 1980'li yıllara kadar devam eden *de facto* iki partili sistemin belediye meclislerindeki siyasal yapıyı da etkilemesi, belediye başkanına kendisiyle aynı partiden olan ve çoğunluğu oluşturan meclis grubunu kolayca yönlendirebilme olanağı verebil(miştir)mektedir.

⁷ 1580 sayılı Belediye Yasası'ndaki belediye başkanı ve meclisin birbirlerine karşı kullanabilecekleri araçlar şunlardır: 1) Belediye meclisinin olağan ve olağanüstü toplantılarının gündemini belediye başkanı belirlemektedir. Meclis üyelerinden her biri gündem maddesi önermekle birlikte bu öneri meclis kararı ile gündeme alınabilmektedir (55 ve 57. md.). 2) Belediye başkanının yazılı çağrı ile meclisi olağanüstü toplantıya çağırmasına karşılık (54. md.); üyeler 3/1'lik gerekçeli öneri ile bunu yapabilirler [Ancak, belediye başkanının, üyelerin olağanüstü toplantı isteğini yerine getirme bakımından takdir hakkının olmadığı belirtilmektedir (Priler, 1993: 54)] 3) Belediye meclisine, belediye başkanı başkanlık etmektedir(58. md.). Meclis ise, dönem başı toplantısında kendi içinden iki başkanvekili seçmektedir (58. md.). 4) Açık oylamalarda, oylarda eşitlik olması halinde başkanın olduğu taraf tercih edilir (59. md.). Gizli oylamalarda bu uygulanmaz. 5) Gensoru: Belediye meclisi üyelerinden her biri belediye işleri ile ilgili bir konuda başkan hakkında gensoru önergesi verebilir. Gensoru önergesi, üye tam sayısının çoğunluğunun kararı ile gündeme alınır. Gensoru önergesine karşı başkanın vereceği cevap, meclis üye tamsayısının 2/3 çoğunluğunca yeterli görülmezse, 76. maddeye göre işlem yapılacaktır (61. md.). 2/3 oranının yüksekliği, belediye başkanının lehinedir. 6) Yıllık Çalışma Raporu: Belediye başkanının her toplantı dönemi başında verdiği yıllık çalışma raporu, meclis üye tamsayısının 3/2 çoğunluğu tarafından yeterli görülmez ise, meclis başkan hakkında yetersizlik kararı verir (76. md.). Bu oran, 3030 sayılı yasada, ¼ olarak düzenlenmiştir. 1960 öncesinde ise, üye tamsayısının çoğunluğu idi. Dolayısıyla, bu oranın da başkanın lehine olduğu söylenebilir. 7) Soru: Belediye başkanı, belediyeye ait işlerle ilgili, üyelerin sorularını cevaplamaya mecburdur. Verilen cevap yeterli görülmezse, meclis re'sen encümen üyelerine sorabilir (64. md.). Bu düzenlemenin de bir yaptırımı öngörülmediğinden, belediye başkanı lehine olduğu söylenebilir. 8) Belediye meclisi gerekli görürse, içinden birkaç üyeyi belediyenin hesap ve işlemlerini teftişle görevlendirebilir. Teftiş sonucu, başkanın da görüşü alındıktan sonra meclise sunulur (63. md.). Bu düzenlemenin de yaptırımı belirtilmemiştir. 9) 1580 sayılı yasanın, belediye başkanının beldenin genel işleri ve yönetiminden, encümen üyesi görevlerinden dolayı meclise karşı sorumlu olduğunu düzenleyen 81. maddesi, genel bir hüküm olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, yaptırımını gensoru ve yetersizlik önergeleridir. Ancak, özel bir hüküm olarak değerlendirildiğinde, yaptırımının olmamasından dolayı başkan lehine bir hüküm olarak yorumlanması kaçınılmazdır. 10) Belediye başkanı, meclisin kesin kararlarına itiraz edebilir (73. md.). 3030 sayılı yasaya göre ise, anakent belediye başkanı, anakent belediye meclisi ve ilçe belediye meclisleri kararlarını geri gönderebilir. Meclisler kararlarında, 2/3 çoğunlukla ısrar ederlerse meclis kararı kesinleşmektedir. 11) Belediye başkanı, belediye encümeninin başıdır (77. md.). Encümen, başkan tarafından gönderilmeyen işler hakkında karar veremez (84. md.). Başkan, encümen kararlarına itiraz edebilir (87. md.).

⁸ Türkiye örneğinde, belediye başkanlarının, belediye şirketlerinin yönetim kurulu üyeliklerini meclis üyelerine vererek, aleyhlerine olan meclis kompozisyonunu lehlerine çevirdikleri ileri sürülmektedir (Eren, 1997: 31).

Belediye meclisindeki çoğunluk ile belediye başkanının *ayrı* partilerden olması durumunda ise, belediye başkanı ile meclisin birbirlerine karşı kullanabilecekleri araçlar özellikle öne çıkmaktadır. Ancak, 1580 sayılı yasada, belediye meclisinin başkanı denetleme araçları olan, gensoru ve yıllık çalışma raporu hakkındaki yetersizlik önergelerinin oylama oranları zor ulaşabilecek sayılar olduğundan,⁹ sistemin belediye başkanı lehine işlediği söylenebilir.

İl özel yönetimlerinde merkezi yönetimin ağırlığından dolayı, il düzeyinde yerel yönelti oluşturma sürecinde il genel meclislerinin etkinlikleri zayıf olduğundan, il genel meclisi üyeliği seçiminde d'hondt usulü nispi temsil sisteminin uygulanmasının en önemli siyasal yansımasının, ulusal seçimler bakımından bir ölçü niteliğinde alınması olduğu söylenebilir.

Seçim Öncesi Siyasal Ortam

1960 yılı pek çok açıdan Türkiye tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Ağaoğulları, 1998: 212). Türkiye'de bugün yaşanan ve tartışılan ekonomik, toplumsal ve siyasal nitelikli olay ve olguların temelleri 1960'lı yıllarda atılmıştır. Yine, 1960'lı yılların siyasal olay ve olguları, Türk siyasal yaşamının temel tartışma konuları olmuştur. Bu yılları karakterize eden siyasal olay ve olgular iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, 27 Mayıs Askeri Hareketi ve sonrasındaki rejimin sivilleşmesi (Kongar, 1995: 178) ile Demokrat Parti'nin siyasal mirasının canlandırılması¹⁰ ve bir siyasal partiye kanalize edilme çabalarıdır. Bu özelliği, askerinin siyasal sistem içindeki rolü tartışmaları ve merkez sağ geleneğin bir partide (AP etiketinde) kurumsallaşması süreci şeklinde daha genel olarak ifade etmek mümkündür. İkincisi ise, sağ ve sol siyasal güçlerin aşağıdan yukarıya doğru gelişmesi ve dolayısıyla siyasal ideolojilerin yaygınlaşması ile çok partili siyasal yaşamın büyük ölçüde gerçekleştirilebilmesidir (Eroğul, 1998: 145, 146, 156). İlk özellik, 1961 ve 1965 yılları arasındaki dönemi, ikincisi ise, 1965 ve 1971 yıllarını kapsayan dönemi karakterize etmektedir.

Bu iki dönemin/siyasal karakteristiğin oluşmasındaki temel belirleyiciler; ekonominin planlı olarak yönetilerek, korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci (Boratav, 1987: 94-96) yöneltilerin izlenmesi sonucunda, hızlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi (Zürcher, 1995: 365) ile 1961 Anayasası'nın, getirmiş olduğu anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi ve bunları sağlayacak bütün pratik malzeme (Tanör, 1992: 19-28) olmuştur. Ekonomik etmenler, toplumsal yapıda büyük dönüşümler meydana getirmiş, sanayileşme ve kentleşme

⁹ Bkz. 7 numaralı dipnottaki, 5, 6, 7 numaralı satırlar.

¹⁰ Nitekim, Abadan, halkoyuna sunulan 1961 Anayasası'na yüzde 40 oranında karşı oyun çıkmasını, "...daha sonraki seçim sonuçlarında ilerici fikir cephesine karşı teşkilatlanan ve klasik demokratik ilkelerin gölgesine sığınan anti-sosyal adalet cephesinin nüvesi olarak..." değerlendirmenin hatalı olmayacağını yazmıştır (Abadan, 1966: 103).

oranı artmıştır. Ekonomik yapıda yaşanan değişimler, bir taraftan sınıflar arası farklılaşmaları belirginleştirmiş ve yeni bir orta sınıf yaratmış (Abadan, 1966: 109, 110) diğer taraftan ise, kentleşmenin sanayileşmenin önünde gitmesi (Boratav, 1987: 106) sonucu toplumsal yapıda pek çok bunalıma da neden olmuştur (Ağaoğulları, 1998: 212, 213). Ekonomik yapının gelişmesi ve değişmesi süreci ile bu sürece çerçevelik yapan anayasal düzen, hem farklı ve çeşitli ideolojilerin ortaya çıkmasını hem de bunların partileşmesini sağlamıştır.

Bu dönemin belirtilen siyasal karakteristikleri, inceleyeceğimiz yerel seçimlerin değerlendirilmesinde hareket noktasını oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, ulusal siyaset – yerel siyaset ilişkisi bağlamında, 1963 yılı yerel seçimleri belirtilen dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

1961-1965 döneminin siyasal özelliklerinin oluşmasında, 1961 yılında yapılan ulusal seçimlerin büyük etkisi olmuştur. 27 Mayıs Hareketi'nden sonra, ilk milletvekilliği genel seçimi olan 15 Ekim 1961 tarihli seçimde; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yüzde 36.3 oy oranıyla birinci parti olmasına rağmen, DP'nin mirasçısı olan iki parti, Adalet Partisi (AP) yüzde 34.8, Yeni Türkiye Partisi (YTP) yüzde 13.7 oy oranıyla, toplam yüzde 48.5'lük oran ile bir anlamda DP'yi temsil eden siyasal düşüncenin birinci parti olmasını sağlamışlardır (Eroğul, 1998: 139). Aynı tarihte yapılan, Cumhuriyet Senatosu seçiminde ise, CHP yüzde 36.1 oy oranı ile birinci parti olmakla birlikte 36 üyelik kazanmış, yüzde 34.5 oy oranıyla AP 71 senatörlük elde etmiştir. YTP ise, yüzde 13.0'luk oy oranı ile 27 senatörlük kazanmıştır.

Bu seçim sonuçları, hiçbir partiye tek başına iktidar olma olanağı vermediğinden koalisyon hükümeti seçeneği bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış ve 20 Kasım 1961 tarihinde CHP ve AP arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak, iki parti arasında yaşanan anlaşmazlıklar koalisyon hükümetinin ömrünü kısa tutmuş ve hükümet dağılmıştır. 25 Haziran 1962 tarihinde, CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), YTP ve bağımsızlar arasında İkinci İnönü koalisyon hükümeti kurulmuştur (Kongar, 1995: 175, 177; Eroğul, 1998: 140, 141). 17 Kasım 1963 yerel seçimleri de bu koalisyon hükümeti döneminde yapılmıştır.

1963 yılı yerel seçimleri, seçime katılan siyasal partiler tarafından bir referandum olarak görülmüş ve seçim propaganda süreci bir anlamda ulusal seçim atmosferinde yürütülmüştür.

1963 yerel seçimlerinin bir referandum olarak değerlendirilmesinde, 1961-1965 döneminin özelliği olan rejimi sivilleştirme çalışmalarının sivil hükümetlerin kurulması yönünde yoğunlaşması en önemli etmeni oluşturmaktadır. Bu etmenin iki sonucu olmuştur: (a) Sivil hükümet kurma yönündeki çabalar bir hükümet sorunu ortaya çıkarmıştır. Hükümet sorunu bir taraftan, 1961 Millet-

vekilliği genel seçiminde ilk kez uygulanan nispi temsil sisteminin hiçbir partinin mutlak çoğunluk elde etmesini sağlayamaması sonucu koalisyon hükümetlerinin kurulması ve bunların da kısa ömürlü olması şeklinde diğer taraftan ise, ordunun bazı kesimlerinin darbe girişimlerinin (Eroğul, 1998: 141, 142) yarattığı olumsuz etki olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, siyasal partiler, her siyasal etkinliğe bu arada 1963 yerel seçimlerine de kendi açılarından hükümet sorununu çözecek bir anlam yüklemişlerdir. (b) DP'nin siyasal mirasını paylaşan AP ve YTP özellikle de AP; klasik sağ söylemin ana temasını oluşturan devletin ve ulusun "milletin" değerleri karşılığını kullanarak, rejimin sivilleşmesi çabalarını, 27 Mayıs Hareketi ile hesaplaşma yönünde değerlendirerek, 1963 yerel seçimlerinin sonuçlarına, 1965 yılında yapılacak olan ulusal seçimden önceki tek genel nitelikli siyasi yarış olmasından dolayı ulusal seçim sonuçlarının doğuracağı etkileri bağlamıştır. Nitekim, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, "iktidar kazanan partiye verilmez ise, bu diktatörlük olur..." demiştir (Hürriyet, 1963: 1). Yine Gümüşpala, AP'nin Akşehir ve Afyon mitinglerinde, "milli iradeye hürmeti öğreteceğiz" (Son Havadis, 1963: 1) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Gümüşpala dolayısıyla da AP, yerel seçimler sonucunda oyların çoğunluğunu elde etmeleri halinde iktidar olmayı hedeflemektedir. Seçimlerden bir gün önce AP yanlısı bir gazetenin manşeti bu kapsamda anlamlıdır: "AP İktidarı Milli Bir Arzudur" (Son Havadis, 1963: 1).

AP temsilcilerinin radyodan yaptıkları propaganda konuşmalarında da, 27 Mayıs Hareketi ile hesaplaşma siyaseti sürdürülmüştür:

"Türkiye[']mizin Devlet yapısı 17 Kasım 1963 günü yapılacak olan mahalli seçimlerle gerçek demokratik hüviyetine kavuşmuş olacaktır...Bu defa mahalli seçim neticeleri sadece milli iradenin hangi partiye teveccüh ettiğini tespit etmekle kalmayarak aynı zamanda siyasi partilerin dayandıkları mahalli zeminin karakterini de ortaya koyacaktır...." (AP, 1964: 3, 4),¹¹

"...Her türlü anayasa dışı cereyanlara karşı büyük meclisin ve üyelerinin sadece Hükümet kuvvetleriyle değil, millet olarak da ihtimam ve dikkatle korunması lüzumuna kaniiz..." (AP, 1964: 9),¹²

"...mahalli seçimler, iç bünyemizdeki huzursuzluğun, endişe ve ızdırapların asıl kaynağı olan, tahakküm etmek arzu ve ihtiraslarına ve zihniyetine son verecek ve milletin güven ve sevgisini kazanmaktan ümidini kesmiş siyasi teşekkülere milletimizin cevabını teşkil edecektir..." (AP, 1964:15),¹³

¹¹ Adalet Partisi'nin Yerel Seçim Beyannamesi'nden.

¹² Seyfi Kurtbek'in Konuşmasından.

¹³ Faruk Sükan'ın Konuşmasından.

“...kuvvetin hangi tarafta olduğu, millet tarafından tasfiye edildikleri endişesi içinde, seçim neticelerini heyecanla bekleyenlerin ibret gözleri önüne elbette ki 17 Kasım’da serilmiş olacaktır...” (AP, 1964: 51),¹⁴

“...17 Kasım seçimlerinin sonucu Türk milletinin hangi partiye teveccüh gösterdiğini kesinlikle belirtmesi bakımından da ayrıca önem taşımaktadır...” (AP, 1964: 54),¹⁵

“...Bugün Türkiye’yi tehdit eden iki mühim tehlikeyi vatandaşlarımızın gözü önüne sermek istiyoruz. Bu tehlikelerden birisi komünizm, diğeri ise diktadır...” (AP, 1964: 61).¹⁶

1963 yerel seçimlerini, AP dışındaki siyasal partiler de bir referandum olarak değerlendirmişlerdir. Ancak, bu partilerin değerlendirmesini, AP’nin yürüttüğü siyasetten ayrı olarak, hükümet sorunu çerçevesinde yorumlamak gerekir. Nitekim, CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, yerel seçimlerde 1961 seçimlerinden daha fazla oy alacaklarını iddia ederek (Hürriyet, 1963: 1), alınacak yerel seçim sonucunu ulusal seçim ile karşılaştırma yoluna gitmiştir. YTP Genel Başkan Vekili Yusuf Azizoğluda, “...seçim sonu koalisyon için AP’yi vazifeye çağıracağız” diyerek (Hürriyet, 1963: 1), yerel seçim sonuçlarına ulusal seçimin etkilerini bağlamıştır.

1963 yerel seçimlerini, gerek AP yanlısı basın gerekse de CHP yanlısı basın, bir referandum niteliğinde görmüştür. AP’yi destekleyen bir yazar, “...bu seçimler[ın]...yıllardan beri milleti temsil ettiği ni iddia eden bir siyasi teşekkülün bu fiili tasallutunu ve diğer partilerin niçin halk tarafından umursanmadığını ortaya” koyacağını belirterek, 17 Kasım yerel seçimlerinde şu soruların cevabının verileceğini yazmıştır: “...Millet bir çoğunluk halinde ki mi tutmaktadır ? Millet in tuttuklarına tanınan imkanlar nelerdir ? İdareyi elinde tutan zümrenin temsil ediliş nispeti ne civardadır ? Millet bu azınlığın idare etmek yolundaki inadına ne diyecektir ?” (Bardakçı, 1963: 3). Bir başka yazar, “17 Kasım seçimlerinin önemi tahmin edildiğinden fazladır. AP’nin kuvvet ve kudretini göstermesi bakımından bu seçimlerin değeri bir başka özellik taşımaktadır...Bu seçimlerde AP’nin haysiyeti söz konusudur. Şu veya bu adayın kimliği değil...17 Kasım seçimleri AP’nin haysiyet davasıdır...” (Yalçın, 1963: 5) demiş; bir diğeri de yerel seçimlerin gelecek ulusal seçimler için “bir ölçü” olduğunu ileri sürmüştür (Fenik, 1963: 1).

CHP’ye yakın basın da, 17 Kasım seçimlerinin büyük önem taşıdığını ve bu seçimlerin bir genel seçime gidip gitmeme konusunda referandum niteliğinde olduğunu yazmıştır. Nitekim, “Yarınki seçimler bir anlamda referandumdur.

¹⁴ İhsan Sabri Çağlayangil’in Konuşmasından.

¹⁵ Saim Kaygan’ın Konuşmasından.

¹⁶ Faruk Sükan’ın Konuşmasından.

Vatandaşın oyu yerel yöneticileri belirlerken, aynı zamanda bir genel seçime gidilip gidilmemesi gereğini de ortaya koyacaktır... AP kazandığı takdirde bir hükümet sorunu ortaya çıkabilir...” denilmiştir (Güresin, 1963: 1).

Dönemin dergilerinden olan Akis, 17 Kasım seçimlerinin önemi üzerinde hiç kimsenin bir tereddütü olmadığı, bu seçim sonuçlarının Türkiye'nin yakın geleceği üzerinde bir genel seçimde verilmiş oylar kadar hatta onlardan daha fazla etkili olacağını yazmıştır (Akis, 1963: 6).

Bununla birlikte, 1963 yerel seçimlerine ulusal seçim anlamı verilmesinin en önemli nedeninin, boşalan milletvekillikleri için Anayasa gereğince yapılması zorunlu olan ara seçimlerin ve senatonun otomatik olarak değişmesi gereken senatörlükleri için yapılması gereken yenileme seçiminin yerel seçimlerden önce yapılmaması olduğu da belirtilmiştir (Akis, 1963: 8). Senato yenileme seçimleri ile milletvekilliği ara seçimlerinin 1963 yılı yerel seçimlerinden önce yapılmış olması durumunda bile, bu yerel seçimlere yüklenen referandum olma özelliğinin zayıflama olasılığının olacağı düşünülmeyle birlikte, 1963 yerel seçimlerinin 1961-1965 döneminin siyasal atmosferi ve etkilerinden dolayısıyla da ulusal siyasetten bağımsız ya da kısmen bağımlı olabileceğini söylemek zordur. Bu arada, kısmi senato seçimlerinin 7 Haziran 1964 tarihinde yapılmış olduğunu da belirtelim.

Seçim öncesi siyasal ortamda yaşanan yerel siyasete ilişkin en önemli olay ise, İstanbul için bağımsız belediye başkanlığı konusudur. İstanbul'un belediye başkanının tarafsız bir kişi olması gerektiği kamuoyunda basın aracılığıyla yoğun bir şekilde tartışılmıştır. İstanbul belediye başkanlığı için ortak bir aday belirlemek amacıyla, AP, CHP, CKMP ve YTP il başkanları biraraya gelmiş ancak anlaşamamışlardır (Cumhuriyet, 1963: 1). Siyasal partiler, İstanbul belediye başkanlığı için ayrı ayrı aday göstermeye karar vermişlerdir (Hürriyet, 1963: 1). Bir gazete, yurttaşların tarafsız belediye başkanı istediklerini ve mevcut belediye başkanı Necdet Uğur'un bu görevi yapabileceğini yazmıştır (Cumhuriyet, 1963: 1). Ancak, Uğur adaylığını koymamıştır (Hürriyet, 1963: 1).

Bağımsız belediye başkanlığı tartışmasını, CHP'ye yakın basın başlatmış, AP yanlısı basın ise, buna tamamen karşı çıkmıştır. Nitekim bir yazar, “...*Halk Partililerin belediye başkanının partisiz olmasını istemeleri, Halk Partisinin birçok yerde kazanamayacağını bildiklerinden dolaydır... Belediye başkanı tek kişidir ve onun seçiminde nispi temsil usulünün faydası yoktur*” (Fenik, 1963: 1)¹⁷ diyerek, nispi temsil sisteminin özellikle AP'yi engellemeye yönelik olarak getirildiği tezini yinelemektedir. Bir başka yazar ise, “...*şu veya bu adayın kimliği değil, bir partinin namusu, şerefi ortadadır. AP, prestijli kişilerin ihtiraslı arına*

¹⁷Aynı yazarın bir başka makalesinin başlığı şöyle idi: “Tarafsızların Başarı Şansı Olmaz” (Fenik, 1963: 1).

kurban edilmemelidir...Tüm AP'liler, her türlü kişisel düşünce dışında ve tek inanç uğruna AP'yi desteklemelidir” demıştır (Yalçın, 1963: 1).

Bu tartışmalar, bazı siyasal partilerin, belediye başkanlığını tarafsız olarak yürütülmesi gereken siyaset üstü bir görev olarak gördüklerini ortaya koyduğundan, Türkiye örneği bakımından ulusal siyaset-yerel siyaset ilişkisinde tarihsel bir kesit niteliğindedir.

Seçime Katılan Siyasal Partiler

1963 yerel seçimlerinin ulusal siyasete bağımlı olmasının bir diğer nedenini de, seçime katılan siyasal partilerin özellikleri oluşturmaktadır. 1963 yerel seçimlerine, 6 siyasal parti ve bağımsızlar katılmıştır. Bu partiler, AP, CHP, CKMP, Millet Partisi (MP), Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve YTP'dir.¹⁸

1963 yerel seçimleri, dönemin siyasal partilerinin şu iki özelliğinden dolayı ulusal siyaset bağlamında yürütülmüştür. (a) Türk siyasal yaşamında oluşan *de facto* iki partili sistemin, tüm siyasal yaşamın ulusal siyaset ekseninde biçimlenmesini sağlaması ile (b) CHP ve CKMP dışındaki siyasal partilerin 1960 yılından sonra kurulmuş olmaları ve dolayısıyla siyasi bir taban oluşturabilmek için her seçimi bu aşarada 1963 yerel seçimlerini de bir fırsat olarak değerlendirmeleri.

Cumhuriyet tarihinde, 1940'lı yılların ortasına kadar siyasal yaşamı CHP'nin tek parti yönetimi belirlemiş,1945'den sonra çok partili yaşama geçilmesine rağmen, 1965-1968 döneminin bir istisna (Eroğul, 1998: 145) ve 1973 Milletvekiliği seçiminin de iki partinin egemenliğinin son bulmasının bir işareti olması ancak 1977 Milletvekiliği seçiminin bu işareti zayıflatması (Ergüder, 1986: 333-335) sonucu, *de facto* iki partili sistem 1980'li yılların ortasına kadar devam etmiştir. Bu sistemin ortaya çıkış nedenlerine konumuzun kapsamını aşığından değinmeyeceğiz.

Türk siyasal yaşamındaki fiili iki partili sistemin ana kanatlarını oluşturan siyasal güçler, bir kavramsallaştırmayla “devletçi-seçkinci” ve “gelenekçi-liberal” ayrımı (Kongar, 1995: 143, 144) bir başka kavramsallaştırma ile de “merkez-çevre” ilişkisi (Mardin, 1986: 109-135) temelinde şekillenmiştir. Bu iki kutbun en önemli ayağını, Cumhuriyeti kuran parti olan CHP (CHP, 1963: 5) oluşturmaktadır. Diğer ayağını ise, 1960'lı yıllar bakımından, 11 Şubat 1961 tarihinde Demokrat Parti'nin kapatılması ile ülkenin siyasal yaşamında ortaya çıkan boşluğu doldurmak için “eski demokratlar ve yeni şahsiyetlerin” kurduğu (Tökin, 1965: 103) AP oluşturmaktadır.

¹⁸ Parti isimleri birarada yer aldığıında alfabetik sıraya göre kullanılacaklardır.

Bu *de facto* iki parti sisteminin, 1961 Milletvekiliği seçiminde ve 1963 belediye ve il genel meclisi seçimlerinde nispi temsil sistemi uygulanmasına rağmen devam etmesi; CHP'nin 1965 sonrasında benimseyeceği ve siyasal tabanını belli ölçüde toplumsal temele oturtmasını ve kaydırmasını sağlayacak yeni siyasi kimliği olan ortanın solu yaklaşımından ve AP'nin de 1965'den sonra Demirel ile birlikte izleyeceği ve tabanını genişleteceği liberal-muhafazakar politikadan önce, 1960 öncesindeki geleneksel seçmen tabanını korumaları ile açıklanabilir. 1960'lı yıllarda ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda pek çok değişimin yaşanmasının ve bu değişim sürecinde, liberalizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi düşüncelerin yaygınlaşmasının (Abadan, 1966: 106, 110) yavaş da olsa partileşmeye başlamalarının etkisi, 1961-1965 döneminde tam olarak ortaya çıkmadığından, AP ve CHP geleneksel seçmen tabanlarını¹⁹ büyük ölçüde koruyabilmişlerdir. Dolayısıyla, burada siyasal kültürün belirleyiciliği daha doğrusu değişmemesi temel etkeni oluşturmaktadır. Her ne kadar, MP ve YTP'nin, 1960 sonrasında siyasal partileri olarak yeni taban oluşturacakları veya varolan tabanı paylaşacakları, CKMP'nin de 1960 öncesinin DP'ye muhalefet eden partilerden biri olduğu düşünülmesine rağmen, CKMP, MP ve YTP'nin tabanlarının birbirinden farklı olmaması bir başka deyişle bu partilerin DP içindeki hizipleri temsil etmeleri bakımından sağ tabanda önemli bir niteliksel dönüşümün olmadığı bu bakımdan da söylenebilir. Nitekim, 1963 yerel seçim sonuçları genel olarak incelendiğinde, CKMP ve YTP, AP lehine oy yitirmişlerdir (Kongar, 1995: 177). 1961 Milletvekiliği seçimlerinde sırasıyla, yüzde 14.0 ve yüzde 13.7 oy oranlarına sahip olan CKMP ve YTP, 1963 il genel meclisi seçimlerinde sırasıyla, yüzde 3.06 ve yüzde 6.51 oy oranında kalmışlardır. Bununla birlikte, sol siyasal cephe bakımından, "tazeliği ve ortodoks olmayışıyla" TİP, yeni solun yükselişini (Belge, 1998: 167) temsil etmekle beraber, belirtilen kutuplaşmayı kırmada en azından 1961-1965 dönemi bakımından fazla bir önem taşımamıştır. Dolayısıyla, 1960 öncesinin siyasal kutuplaşması 1961-1965 döneminde de varlığını sürdürmüştür. Bu kutuplaşma, ulusal olsun yerel olsun tüm siyasal seçimlere ana rengini vermiştir.

AP-CHP kutuplaşması, 1963 yerel seçimleri öncesinde dönemin gazetelerine de yansımıştır. Bu gazetelerde, AP ve CHP'nin iddialı oldukları yazılmıştır (Hürriyet, 1963: 1). Ayrıca, AP'nin Konya mitinginde onbinlerce AP'linin "*CHP'ne 17 Kasım'da İlk dersi Vereceğiz*" şeklinde bağırma ve dönemin gazetelerinin (Son Havadis, 1963: 1) manşetleri arasında yer almıştır. Ancak, YTP

¹⁹ Siyasal gözlemcilerin, CHP'yi genelde kentlerde yaşayan bürokratların ve aydınların, kırsal kesimde ise toprak sahiplerinin ve eşrafın partisi olarak betimledikleri; DP ve AP'yi, köylünün, ticaretle uğraşan toprak sahibinin, özellikle küçük kasabalardaki tüccarın, müteşebbislerin ve küçük kentlerde yaşayan dar gelirli yuttaşların partisi olarak kabul ettikleri belirtilmektedir (Ergüder, 1986: 336). Zürcher, AP'nin tabanına, dinci gericilerin de dahil olduğunu belirtmektedir (Zürcher, 1995: 365).

Genel Başkanı Ekrem Alican söz konusu kutuplaşmayı, “...yeni yeni 27 Mayıs-ların doğmasına neden olur.” şeklinde eleştirmiştir (Cumhuriyet, 1963: 1).

1963 yerel seçimlerinin AP ile CHP arasında geçmesinde, partilerin örgütlülük düzeyleri ve dolayısıyla bunun bir yansıması olan seçime katıldıkları il sayısının etkili olduğu düşünülebilir. CHP 67 ilin tamamında seçimlere katılmasına rağmen, AP 63, YTP 24, CKMP 16, MP 14, TİP 9 ve bağımsızlar 13 ilde seçimlere katılmışlardır (Hürriyet, 1963: 1). Ancak, AP ve CHP dışındaki partiler özellikle de CKMP, MP ve YTP'nin seçime katıldıkları il sayısının azlığı bu partilerin “bölge partisi” veya “eşraf partisi” olmalarıyla açıklanabilir.

AP, MP, TİP ve YTP 1960 yılından sonra kurulan partilerdir. Bu partilerin siyasal taban oluşturabilmek için 1963 yerel seçimlerini ulusal siyaset bağlamında yürüttükleri tezi, özellikle MP, TİP ve kısmen YTP için geçerlidir. AP de 1960 sonrasında kurulan bir parti olmasına rağmen, 1960 öncesindeki siyasal kutuplaşmanın diğer kanadını oluşturan DP çizgisinin en önemli mirasçısı olması bakımından birinci neden [Türk siyasal yaşamında oluşan *de facto* iki partili sistemin, tüm siyasal yaşamın ulusal siyaset ekseninde biçimlenmesini sağlaması] kapsamında ele alınmıştır.

1963 yerel seçimlerinin “enteresan partisi” olarak nitelendirilen (Akis, 1963: 8) TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde “Türk işçileri” tarafından kurulmuştur (Sarıca ve Devrim, 1968: 18). 1961 ulusal seçimlerine katılamayan TİP, 1962 yılında partinin başına Mehmet Ali Aybar geçinceye kadar bir “tabela partisi” olmuştur (Teziç, 1976: 320). 1963 yerel seçimleri ise, TİP'in girdiği ilk seçim olması bakımından önem taşımaktadır. Bu, hem TİP açısından, siyasal bir partinin bir (yerel) seçimle seçmenlerin karşısına ilk kez çıkması ve hem de partinin taban oluşturabilmek için bir yerel seçimde ulusal siyasal konulara ağırlık vermek zorunda kalmasından dolayı ulusal siyaset-yerel siyaset bütünlüğü bakımından önemlidir. Nitekim, TİP temsilcilerinin yapmış oldukları radyo konuşmaları, TİP'in yürüttüğü propagandanın niteliği hakkında bir fikir vermektedir:

“Türkiye İşçi Partisi adaylarına oy vermekle, ilk defa olarak senden olanlara, yani kendine oy vermiş olacaksın. Ve ilk defa olarak, meclislere kendin girip, yurt işlerinde doğrudan doğruya söz ve karar sahibi olmak fırsatını bulacaksın” (TİP, 1964: 10),²⁰

“Türkiye İşçi Partisi adaylarını kazandıralım ki, onlar Türkiye’de toprak reformunu gerçekleştirebilsinler...Bu seçimler ne ki deme. Kanun yapanların yolu da bu sandıklardan geçer. Büyük seçimlere gidiş de, vilayet ve belediye seçimlerinde başlar” (TİP, 1964: 17),²¹

²⁰ Mehmet Ali Aybar'ın Konuşmasından.

²¹ Orhan Arsal'ın Konuşmasından.

“Doğu ancak derebeylik düzenini yaratan ağalık müessesesinin baskısından kurtularak...kalkınma yoluna girebilir....TİP, topraksız veya az topraklı köylü ailelerinin hemen topraklandırılması için köklü bir toprak reformunu savunuyor” (TİP, 1964: 49-51),²²

“Atatürk’ün dediği gibi, köylü ağanın köleliğinden kurtulup kendi kendisinin efendisi olacaktır” (TİP, 1964: 73),²³

“Anayasanın tam uygulanmasını istiyorsan TİP adaylarını bugün belediye ve vilayet meclislerine yarın da parlamentoya sokmaya çalış” (TİP, 1964: 79).²⁴

TİP, ideolojik temele sahip ilk parti olması ve “*varlığıyla diğer partileri ideolojik açıdan kendilerini daha açık seçik tanımlamaya zorlaması*” (Zürcher, 1995: 359) (özellikle 1965-1971 dönemi açısından) nedeniyle de, 1961-1965 döneminin bu anlamda en önemli örneği olarak, ulusal siyaset-yerel siyaset bütünlüğü bağlamında yerel seçimler açısından bir ilki temsil etmektedir.

TİP, 1963 il genel meclisi seçimlerinde, yüzde 0.40’lık bir oy oranı elde edebilmiştir. Bu sonucu bir yazar, “...*umutların ve tahminlerin üstünde bir başarı...*” olarak değerlendirmiştir (Selçuk, 1963: 2).

MP’de TİP gibi ilk kez bir seçime, 1963 yerel seçimleri ile katılmıştır. MP, 15 Haziran 1962 tarihinde, CKMP’den ayrılan Osman Bölükbaşı tarafından kurulmuştur (Tökin, 1965: 84, 87, 88, 116). Osman Bölükbaşı’nın kişiliğinden soyutlanamayan MP, tipik bir lider partisi olarak değerlendirilmiştir (Teziç, 1976: 317; Abadan, 1966: 183). Abadan, MP’yi, Ankara merkez olmak üzere, Orta Anadolu’nun doğusundaki ve batısındaki illerde etkili olan bir bölge partisi olarak da nitelendirmiştir (Abadan, 1966: 197). Dolayısıyla, MP’nin 1963 yerel seçimlerindeki etkinliği ulusal siyaset ekseninde gelişmesine rağmen, bu tür bölge partilerinin özellikle yerel seçimlerde yörenin ileri gelenlerini aday olarak kullanmak suretiyle sınırlı bir yerel (siyasal) temsil gücüne sahip olabildikleri söylenebilir.

1960 sonrasında kurulan diğer bir parti olan, YTP, DP’nin mirasından pay alabilmek için, hem AP’ye karşı bir siyasal mücadele yürütmüş ve hem de bu çerçevede taban oluşturabilmek amacıyla her seçimi bir fırsat olarak değerlendirmiştir. YTP, 1963 yerel seçimlerinin genel sonuçları bakımından özellikle de il genel meclisi seçiminde, yüzde 6.51’lik oy oranı ile üçüncü parti olmuştur. 12 Şubat 1961 tarihinde, Ekrem Alican, Cahit Talas, Aydın Yalçın...gibi isimlerin kurduğu (Tökin, 1965: 106, 107) YTP, kurucuları tarafından; DP’nin kapatılması üzerine, Türk Siyasal Yaşamında oluşan boşluğu doldurmak amacı olan

²² Tarık Ziya Ekinci’nin Konuşmasından.

²³ Yaşar Kemal’in Konuşmasından.

²⁴ Esat Çağa’nın Konuşmasından.

bir parti şeklinde nitelendirilmiştir (YTP, 1969: 3-13). Bununla birlikte, parti, toplumsal bir taban oluşturamamış, yoğun bir şekilde Doğu Anadolu'da örgütlenmiş ve yerel "eşraf"ın desteği ile sınırlı bir siyasal etkinlik ortaya koyabilmiştir (Teziç, 1976: 309, 310). YTP'nin "tipik bir mahalli parti" olarak nitelendirilmesi (Abadan, 1966: 208), 1963 yerel seçimlerinin sonuçları, iller, beldeler bazında incelendiğinde daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ulusal siyaset-yerel siyaset ilişkisi bakımından, Türkiye'de "eşraf partileri"nin, yerel seçimlerde kişisellik unsurunu - yönlendirilmiş dolayısıyla sakat bir temsil niteliğinde olmasına rağmen- pre-modern bir usulle yaşama geçirdikleri ileri sürülebilir.

1963 yerel seçimlerine katılan, CHP'den başka 1960 öncesinde kurulan partilerden olan CKMP, 1954 yılında kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi ile 1952 yılında kurulan Köylü Partisi'nin 1957 yılında birleşmesi sonucunda kurulmuştur (Tökin, 1965: 87-89). CKMP, Türk siyasal yaşamının ideolojik yönü belirgin partilerinden olan MHP'nin temelini oluşturmasına rağmen, 1965 yılına kadar olan dönemde bir başka deyişle Alparslan Türkeş'in partiye katılmasına kadar geçen sürede belirgin bir ideolojik tavrı öne çıkarmamıştır. 1965'e kadar olan dönemde CKMP'nin siyasal yaşamdaki konumu, 1962 yılında Osman Bölükbaşı'nın partiden ayrılmasına kadar olan dönemle sınırlı olarak, bir lider partisi olması şeklinde açıklanabilir. 1961 Milletvekiliği Seçimlerinde yüzde 14 oy alan CKMP, 1963 il genel meclisi seçimlerinde ancak yüzde 3 oy alabilmiştir.

1961-1965 döneminin partilerinin siyasal konumları, "aynı sınıfın temsilcileri" (Teziç, 1976: 291) şeklinde özetlenmektedir.

Seçim Propagandası²⁵

1963 yerel seçimlerinin, ulusal siyaset-yerel siyaset bütünlüğü bağlamında yürütülmesinin doğal sonucu olarak, seçim propagandasının da temelde bu kapsamda yürütüldüğünü seçim öncesi siyasal ortamı anlatırken ortaya koymuştuk. Burada ise, partilerin seçim beyannameleri, radyo konuşmaları ve özellikle de İstanbul Belediye Başkanlığı seçimi açısından adayların verdiği demeçlerdeki yerel siyasete ilişkin unsurlar ele alınacaktır. Bu materyallerde, yerel seçimlere bir başka deyişle yerel siyasete ilişkin unsurların bulunması, 1963 yerel seçimlerinin, ulusal siyaset bağlamında yürütüldüğü gerçeğini değiştirecek nitelikte değildir. Nitekim, yerel seçimler yaklaştıkça dönemin gazetelerinin başlıkları, AP'ye katılmaların çoğaldığı (Son Havadis, 1963: 1), "AP adaylarının seçim

²⁵ Bu başlıkta işlenen konu, materyallerin sınırlı olması nedeniyle tüm partileri kapsamamaktadır. Yalnızca AP ve TİP'in radyo konuşmaları elde edilebilmiştir. İstanbul belediye başkan adaylarının kampanyası ile ilgili bilgilerin geniş olarak yer alması da, gazetelerin İstanbul baskılarının taranmış olmasındandır. Olası bir neden olarak, gazetelerde diğer illerin seçim kampanyalarına yer verilmemiş olması da düşünülebilir.

şansı[nın] büyük” (Son Havadis, 1963: 1) olduğu, “...kampanyanın ilk gününde...AP'nin bütün yurttta kesin bir zafer kazanacağı..” (Son Havadis, 1963: 1) şeklinde olması, siyasal partilerin yerel seçimlerdeki ağırlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Adalet Partisi'nin yerel seçim beyannamesinde; “...Mahalli teşkilatımıza batı ülkelerinin idari vasıflarını kazandırmak, onları kendi gelişmiş bütçeleriyle idare edilir, kendi imkanlarını kendi kalkınmalarına sarfeder görmek, yani Türkiye'yi gerçek bir mahalli idareye ve temelli demokrasiye kavuşmuş görmek emelimizdir...” (AP, 1964: 3, 4) şeklindeki açıklama dışında, “...iktisadi devlet teşekküllerinin uzun yıllardan beri devam eden tatbikatı göstermiştir ki...bütçeye yük olmaktadır[lar]...” (AP, 1964: 18),²⁶ “...bu konuşmada kalkınma ile hususi teşebbüs arasındaki münasebetten...” (AP, 1964: 29)²⁷ şeklinde ulusal sorunlar ağırlıklı bir propagandanın yapıldığı görülmektedir. Bu durum, radyo konuşmaları sırasında bir konuşmacı tarafından şöyle dile getirilmiştir: “...mahalli seçimler üzerine siyasi partilerin açtıkları propaganda kampanyalarını ve kapalı salon toplantıları ile radyo konuşmalarını takip edenler, bu vesile ile ileri sürülen fikirlerin ancak onda birinin, doğrudan doğruya mahalli seçimler konusu olduğunu tesbit etmiş olmalıdır...” (AP, 1964: 23).²⁸ Ancak bu konuşmacı da, “...parti sözcüleri, mahalli seçimler münasebetiyle, nüllete duyurmak istedikleri her şeyi sırası gelmişken söylemek istemekte haklıdır...” demiş, kendisi de genel konular hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.

Yerel seçim kampanyasında, İstanbul belediye başkan adaylarının ortak olarak üzerinde durdukları konu gecekondular sorunu olmuştur.

AP İstanbul belediye başkan adayı Nuri Eroğan: “...İstanbul'un hayatına karışmış ve bölünmez parçaları olan...gecekondular medeni vasıta ve imkanlara sahip kılmak içtimali bir vazifedir. İmar planları, imar durumları ve buna ek mevzuatlarda alenilik prensibimizdir...” (AP, 1964: 34, 35). AP Ankara belediye başkan adayı Cevat Önder, “...gecekondular denilen meskenler bir ihtiyaçtan ve zaruretten doğmuştur. Bu ihtiyaç, normal bir şekilde karşılanmadıktan sonra, bu mevzu halledilemez...Evveleminde mevcut gecekondu hukukileştirmek, belediye hizmetlerinden istifade ettirmek ve iyi bir şekilde sokmak icab eder” (AP, 1964: 42). TİP İstanbul belediye başkan adayı Orhan Arsal, yurttaş gecekondudan kurtarmak için tek çıkar yolun, blok apartmanlar yapmak olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 1963: 7).

Gecekondular sorunu dışında adaylar, yerel sorunlarla ilgili genel konulara değinmişlerdir:

²⁶ Ali Naili Erdem'in Konuşmasından.

²⁷ Mehmet Turgut'un Konuşmasından.

²⁸ Gökhan Evliyaoğlu'nun Konuşmasından.

MP İstanbul belediye başkan adayı Sadık Aldoğan: “...herşeyden önce meclisin programı, mesainin esasını teşkil edecektir. ..” (Hürriyet, 1963: 7); TİP İstanbul belediye başkan adayı Orhan Arsal: İstanbul’un trafik sorununu çözeceğini; AP adayı Nuri Eroğan: “...belediyecilikte başarılı olmak için ille de paraya dayanan işler yapmak şart değildir...En büyük prensibim fikri takip olacaktır”; CHP adayı Haşim İşcan’ da İstanbul için hayati düşünceleri olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 1963: 7). Haşim İşcan’ın programından kimi alıntılar:

pahalılıkla teşkilatlı mücadele yapmak, gıda ve diğer zaruri ihtiyaç maddelerinde ucuzluğu temine çalışmak,

elektrik, su, çöp, yollar, kanalizasyon ilk ele alınacak konular olacak.....,

kırtasiyeciliğe son verilecektir,

şoför vatandaşların ıstırapları devam ettirilmeyecek, bütün esnafın rahat çalışması temin edilecektir (Hürriyet, 1963: 7).

YTP İstanbul belediye başkan adayı Burhan Apaydın: “...belediyeciliği ceza kesmek suretiyle gelir teminine zorlamak gibi bir ortaçağ zihniyetinden kurta rnak ve işletmecilik konusunda müteşebbis hale getirmek şart.. .” (Hürriyet, 1963: 7); AP İzmir belediye başkan adayı Osman Kibar: “...mahalli idareler üzerindeki Devlet merkezi vesayet sisteminde bu idarelerin makul surette muhtariyetini temin edecek esaslı bir değişikliğe ihtiyaç [vardır].. .” (AP, 1964: 46).

Ayrıca, TİP adına yapılan radyo konuşmalarında, “...Kentlerde görülen belediye hizmetlerinden en çok kim yararlanıyorsa, bu hizmetlerin görü lmesi için gerekli paranın büyük kısmını da onlar verecektir. Yani varlıklı vatandaşlar” (TİP, 1964: 60-62)²⁹ denilmiştir.

Seçim Sonrası Siyasal Ortam

Ulusal siyasetin belirleyiciliği altında gerçekleşen 1963 yılı yerel seçimlerinin sonuçları da, bu seçimlere yüklenen referandum niteliğini yansıtmaktadır.

Toplu seçim sonuçlarından da görüldüğü gibi, AP her üç yerel seçim türünde de birinci parti olmuştur. Bu durum, yerel seçimlerin bir referandum olarak nitelendirilmesi çerçevesinde, AP’nin 1961 Milletvekiliği seçimine göre (% 34.8) oylarını arttırdığı (il genel meclisi sonuçları bazında, % 45.48) şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla, 1963 yerel seçimlerinin ulusal siyaset bağlamında yürütülmesinin nedenlerinden biri olan, hükümet sorunu konusu, yerel seçim sonuçlarının belirleyiciliğinde yeni bir boyut kazanmıştır.

²⁹ Ahmet Top’un Konuşmasından.

1963 Yılı Yerel Seçimleri Genel Sonuçları

PARTİLER	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclisi	İl Genel Meclisi
AP	% 45.97	% 49.93	% 45.48
CHP	% 35.69	% 38.20	% 36.22
CKMP	% 1.53	% 2.32	% 3.06
MP	% 2.47	% 2.83	% 3.09
TİP	% 0.61	% 0.75	% 0.40
YTP	% 3.63	% 4.50	% 6.51
BAĞIMSIZLAR	% 10.10	% 1.47	% 5.24

Kaynak: www.yerelnet.org.tr/secimler'den derlenmiştir.

Seçim sonuçlarına göre, AP'yi CHP izlemiştir. Her iki parti, üç seçim türünde de birbirine oransal olarak yakın oy almışlardır. Bu da, bahsedilen *de facto* iki partili sistemin devam ettiğinin bir kanıtıdır.

YTP'nin ise, il genel meclisi üyeliği seçimlerinde diğer seçim türlerine göre daha fazla oy alması, bu partinin seçmen tabanının belediye başkanlığı ve meclisi seçimlerinde kişileri tercih ettiklerini göstermektedir. Bağımsızların özellikle belediye başkanlığı seçimlerinde oldukça önemli bir oranda oy almaları, bu seçimdeki yerel siyasete özgü ve genel olarak ayrık bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ancak, yerel seçim sonuçlarının toplu olarak değerlendirilmesinin sakıncalı olacağını düşündüğümüzden seçim sonuçlarının ayrıntılı bir çözümlemesini yapmayacağız.³⁰

Seçim sonuçlarının açıklanması sonrasında, AP seçimlerde en fazla oy aldığından, koalisyonun küçük ortakları olan CKMP ve YTP hükümetten çekilme yönünde açıklamalar yapmışlardır. CKMP Genel Başkan vekili ve Başbakan Yardımcısı Hasan Dinçer, AP'nin oyların yüzde 50'sini alması durumunda birlikte hükümet kurabileceklerini (Hürriyet, 1963: 1); YTP Genel başkanı Ekrem Alican da, son seçim sonuçları karşısında koalisyondan çekilebileceklerini belirtmiştir (Hürriyet, 1963: 1).³¹

³⁰ Seçimden önce, Cumhuriyet Gazetesi Halk Eğilimleri Servisi tarafından yapılan bir anketin sonuçlarına, konu ile yakından ilgilenenler bakımından ilginç olabileceğini düşünerek aşağıda yer verdik. Ankete göre, yerel seçimlerde Türkiye genelinde olası sonuç: CHP yüzde 36, AP yüzde 31.35, CKMP yüzde 3.50, MP yüzde 2.60, YTP yüzde 5.95, TİP yüzde 1.11, fikri yok yüzde 18.91. (Cumhuriyet, 1963: 1). Anketin yorumunda, CHP'nin bu seçimlerden sonra, normal süreden önce genel seçime gidip gitmemeye karar verme durumunda olacağı; YTP'nin iktidardan muhalefete geçme tercihi yapacağı; AP'nin de genel seçim isteme konusunda karar alacağı değerlendirilmiştir. Ziya Nebioğlu'nun yorumu (Cumhuriyet, 1963: 7).

³¹ Bununla birlikte, seçimlerden önceki gazetelerde YTP'nin koalisyondan çekilme olasılığının olduğu yazılmıştır (Cumhuriyet, 1963: 1).

1963 yerel seçimlerine en başından beri, bir ulusal seçim anlamı yükleyen AP Genel Başkanı Gümüşpala, seçim sonrasında, “*Partim her zaman iktidara hazırdır. Eğer hükümeti kurmaya davet edilirse vazifemizi derhal yapac ağız*” diyerek (Hürriyet, 1963: 1) amacına ulaştığını göstermektedir.

Bununla birlikte, gerek CHP gerekse de CHP’ye yakın basın, yerel seçim sonuçlarının hükümet sorunu ile ilgili olmadığı yönünde tavır sergilemişlerdir. Nitekim, Başbakan İnönü, “...mahalli seçimin parlamento seçimleri ile alakası[nın]..” olmadığını belirtmiştir (Son Havadis, 1963: 1).³² CHP’ye yakın basın da ise, “...İngiltere’de bir ara bütün belediye seçimlerini Muhafazakarlar ka ybetmekteydiler. İşçiler[Parti] kazanıyorlardı. Bir tek gün işçilerin lideri, Gaitskell veya Wilson siyah ceketleriyle çizgili pantolonlarını giyip te vazife k a bul etmeye hazırız” diye ortaya çıkmadıkları (Akis, 1963: 9); “...17 Kasım’da yerel seçimler yapıldı. Fakat sanırsınız ki, bu seçim milletvekili seçimiydi. Seçimler bir plebisit mahiyetinde olmuştur. Seçimden önce yapılan radyo konu şmalarında parti sözcüleri, hükümet politikalarını elden geçirdiler. Seçim sonr ası durum meydana...ne illerin derdinden bahseden var ne belediyelerin...” (Barlas, 1963: 2) şeklinde yorumlar yapılmıştır. Bununla birlikte, CHP’ye yakın basın, yerel seçim sonuçlarından ancak il genel meclisi seçimi sonuçlarının genel sonuç çıkarılabilecek nitelikte olduğu değerlendirmesini de yapmıştır.^{33 34}

CKMP ve YTP’nin koalisyonundan çekilme kararı almaları üzerine koalisyon hükümeti fiili olarak dağılmış (Hürriyet, 1963: 1), bir süre sonra İnönü’nün istifa etmesiyle (Hürriyet, 1963: 1) hukuki olarak da sona ermiştir. İnönü’nün istifasından sonra, yeni hükümet kurma ile ilgili tartışmalar yapılmış, bu arada genel seçime gitme konusu da gündeme gelmiştir. Bir süre sonra, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’yı hükümet kurmakla görevlendirmiş³⁵ (Hürriyet, 1963: 1) ancak daha sonra Gümüşpala, YTP ve CKMP’nin samimiyetsizliği yüzünden hükümeti kuramayacağını açıklamış (Hürriyet, 1963: 1), bu açıklama üzerine hükümeti kurma görevi İnönü’ye verilmiştir (Hürriyet, 1963: 1).

³² İnönü’nün bu açıklamasına karşı, seçimlere katılımın yüzde 75’den fazla olduğu şeklinde bir cevap verilmiştir (Fenik, 1963: 1). AP’ye yakın basında, “...bu seçimler Türk Milletinin iktidarı değiştirmek kararında olduğunun bir ifadesi olarak kabul edilmiştir. Halk Partisi mahalli seçim sonuçlarını küçümsüyor...” şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır (İsimsiz, 1963: 2).

³³ “...verilen oyların en ziyade ilgi çeken i, İl Genel Meclisleriyle alakalı olanıdır. Zira o oylar doğrudan doğruya milletvekili seçimlerinin seçmen kütlesi tarafından verilmektedir. Her partinin İl Genel Meclisi seçimlerinde ne nispette oy alındığının bilinmesi memleketin, 1961 seçimlerinden iki yıl sonra siyasi görüş bakımından nasıl bir manzara gösterdiğini ortaya koyacaktır. Tabii bu manzara, siyaset hayatımız üzerinde son derece önemli bir tesir icra edecektir...” (Toker, 1963: 7).

³⁴ Seçimden önce yayınlanan bir yazıda CHP’ye yakın bir başka yazar, “çoğunluk sistemiyle yapılacak belediye başkan seçimlerinin sonuçları[nın], kitlelerin eğilimi konusunda yeterli fikir vereceğini” belirtmiştir (Gürresin, 1963: 1).

³⁵ Bu görevlendirme, ordunun AP’yi siyaset sahnesinin normal ve kabul olunabilir bir parçası olarak kabul ettiğinin işareti olarak yorumlanmıştır (Zürcher, 1995: 363).

Dönemin gazetelerinde yapılan çeşitli yorumlarda, aslında AP'nin gerçek amacının hükümet kurmak değil bir erken ulusal genel seçime gitmek olduğu yazılmıştır: "...AP'nin koalisyon kurmak ya da kurmamaktan önce asıl üzerinde durduğu şart erken seçimdir ve bu şartı ileride daha kuvvetli bir hükümete imkan hazırlamak gerekçesiyle...[getirmiştir]" (Güresin, 1963: 1); "...hiçbir şekilde koalisyona gitmemek için karar alan AP'lilerin kanaatine göre, tek çıkar yol: seçim..." (İsimsiz, 1963: 2). AP'nin 1964 Haziranında seçim istediği şeklinde haberler gazetelerde yer almıştır (Son Havadis, 1963: 1).

İnönü'nün hükümeti kuracağı (Hürriyet, 1963: 1), yeni hükümetin CHP, YTP ve bağımsızlardan oluşacağı (Hürriyet, 1963: 1) yazılmış ve sonuçta İnönü hükümeti kurmuştur (Hürriyet, 1963: 1). Yerel seçimler sonucunda oluşan bu hükümet bunalımının, önemli dış sorunlar nedeniyle aşıldığı ileri sürülmüştür (Cumhuriyet, 1963: 1).³⁶

Kısaca, 1963 yerel seçimlerinin sonuçları bakımından da, ulusal siyasetten bağımsız olmadığı ve ulusal siyaseti yönlendirici bir özellik taşıdığı görülmektedir.

1963 yerel seçimlerinin yerel niteliği belirgin en önemli olayı, seçim öncesi siyasal ortamda olduğu gibi seçim sonrasında da İstanbul belediye başkanlığı seçimi olmuştur. Nitekim, İl Seçim Kurulu, belediye başkanlığını kazanan AP adayı Nuri Eroğan'ın seçilme yeterliliği olmadığından dolayı (memuriyetten istifa etmemesi...) başkanlığını iptal etmiştir (Hürriyet, 1963: 1). Bunun üzerine, İstanbul belediye başkanlığı, Yüksek Seçim Kurulu Kararı ile, ikinci sırada yer alan CHP adayı Haşim İşcan'a verilmiştir (Hürriyet, 1963: 1). Bu arada belirtelim, İşcan, "kaza eseri başkanlığa" gelmesine rağmen, "İstanbul'a imzasını atan adam" olarak hatırlanmaktadır (Dorsay, 1993: 35, 36).

Ayrıca, Kırşehir'de AP, CHP ve CKMP'nin desteklediği Refik Soykut belediye başkanlığına seçilmiştir (Hürriyet, 1963: 1).

Bitirirken, klasik parlamentarizmden çağdaş parlamentarizme geçişin temel unsuru olan siyasal parti olgusu, yerel siyasetin ulusal siyaset bağlamında şekillenmesini de sağlamıştır. Siyasal parti olgusu, temsil kavramının siyasal olana içkin olma özelliğini kurumlaştırmıştır. Bu kurumlaşma, yerel temsilin de özünü oluşturan siyasal olanı etkileyerek ulusal siyaset ile yerel siyaset arasında bir bütünlük sağlamıştır. Bununla birlikte, böyle bir kurumlaşmanın olmadığı durumlarda bile, temsil-siyasal özdeşliği bir kaynak bölüşümü mücadelesini zorunlu kıldığından, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasında mutlak bir ayrılıktan yine söz etmek mümkün olamayacaktır.

³⁶ "Jet Uçaklarımız Dün Kıbrıs Göklerinde Uçtu".

1963 yerel seçimleri, Türkiye’de ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünleşmenin yoğun olarak yaşandığı önemli bir örnek niteliğindedir. 1963 yerel seçimlerinin ulusal siyaset bağlamında yürütülmesinin en önemli nedenini ise, 1961-1965 dönemine özgü siyasal koşullar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, 1963 yerel seçimlerinde ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünleşmenin oranının yüksek olması bir başka deyişle dönemsel koşulların belirleyiciliği bu konuda bir genelleme yapılmasına olanak tanımamaktadır. Bu ise, ulusal siyaset ile yerel siyaset arasındaki bütünlüğün tıpkı ayrışmada olduğu gibi mutlak değil nispi bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

1961-1965 dönemi, askeri bir hareket sonrasında yaşanan yıllar olması bakımından bir yandan ordu içindeki darbe girişimlerinin yarattığı tedirginlik diğer taraftan iki parti dışında (CHP ve CKMP) faaliyet gösteren tüm siyasal partilerin (MP, TİP, YTP) genel olarak ismen (AP) yeni kurulan partiler olmaları; hakim siyasal partilerin (CHP, DP/AP) geleneksel tabanlarını korumaları ve siyasal kültürün temel bir değişkeni olan *de facto* iki partili sistemin varlığını sürdürmesi buna karşılık nispi temsil sisteminin de etkisiyle partilerin tek başına hükümet kuramamalarının yarattığı hükümet bunalımı, hem bu bunalımı aşmak hem de yeni partilerin kendilerini seçmene tanıtmaları açısından bir fırsat olarak görülmesi ile bazı partiler bakımından da, 1960 öncesindeki bir siyasal partinin (DP) tabanını kazanmaya yönelik olan 27 Mayıs Hareketi karşıtı siyasetin içeriği, 1963 yerel seçimlerinin ulusal siyaset bağlamında yürütülmesinin başlıca nedenlerini oluşturmaktadır.

Seçimlerden sonra, seçim sonuçları neden olarak gösterilerek hükümetin bozulması ve yine bu seçim sonuçlarının bazı partiler tarafından parlamento dışı güçlere ulusun “milletin” bir cevabı olarak değerlendirilmesi, 1963 yerel seçimlerine asıl rengini ulusal siyasete ilişkin konuların verdiğinin bir diğer göstergesidir.

Kaynakça

- Abadan, Nermin (1966), *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF) Yayını, Ankara.
- Adalet Partisi (1964), *Radyo’da Adalet Partisi I*, AP Genel Merkezi Yayını, Ankara.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (1998), “Aşırı Milliyetçi Sağ”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak (Der.), Belge Yayınları, İstanbul.
- Akbulut, Örsan Ö. (2000), “Türkiye’de Uygulanan Yerel Seçim Sistemlerinin Evrimi”, *Yerel Yönetimler Sempozyumuna Sunulan Bildiriler*, TODAİE, Ankara.
- Akis (1963), 2.11.1963, s. 488, C.XXVIII.
- Akis (1963), 16.11.1963, s. 490, C. XXVII.

Akis (1963), 23.11.1963, s. 191, C. XXVII.

Bardakçı, İlhan (1963), “17 Kasım’ın Gerçek Manası”, (Yankı), *Son Havadis*, 15.10.1963.

Barlas, Cemil Sait (1963), “Milli Koalisyon Değil, AP Hükümeti”, *Cumhuriyet*, 25.11.1963.

Belge, Murat (1998), “Sol”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve E.Ahmet Tonak (Der.), Belge Yayınları, İstanbul.

Boratav, Korkut (1987), *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Cumhuriyet Halk Partisi (1963), *Millet Hizmetinde 40 Yıl*, CHP Yayını, Ankara.

Cumhuriyet (1963), 6.10.1963.

Cumhuriyet (1963), 6.11.1963.

Cumhuriyet (1963), 8.11.1963.

Cumhuriyet (1963), 19.11.1963.

Cumhuriyet (1963), 26.12.1963.

Çitçi, Oya (1989), *Yerel Yönetimlerde Temsil -Belediye Örneği-*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayını, Ankara.

Dorsay, Atilla (1993), *İstanbul’da Devr-i Sözen-Bir Yerel Yönetimin Belge Romanı-*, Dem Yayınları, İstanbul.

Eren, Muhsin (1997), *Ankara’da Gökçek’li Yıllar*, Kendi yayını, Ankara.

Ergüder, Üstün (1986), “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), Beta Yayıncılık, İstanbul.

Eroğul, Cem (1998), “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945 – 71”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İrvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak (Der.), Belge Yayınları, İstanbul.

Fenik, Mümtaz Faik (1963), “Hadi Canım Sende Demekle Bu İş Bitmez”, *Son Havadis*, 27.11.1963.

Fenik, Mümtaz Faik (1963), “Belediye Başkanları Pek Ala Partili Olur”, *Son Havadis*, 2.10.1963.

Fenik, Mümtaz Faik (1963), “Tarafsızların Başarı Şansı Olmaz”, *Son Havadis*, 21.10.1963.

Göymen, Korel (2000), “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinmeler, Önergeler, Yönelimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Nisan 2000.

Güler, Birgül A. (1992), *Yerel Yönetimler -Liberal Açıklamalara Eleştirel Bir Yaklaşım-* TODAİE Yayını, Ankara.

Güresin, Ecvet (1963), “Başkanlık Seçimleri”, (Günün Notları), *Cumhuriyet*, 1.11.1963.

Güresin, Ecvet (1963), “Karardan Sonra”, (Günün Notları), *Cumhuriyet*, 7.12.1963.

Güresin, Ecvet (1963), “Yarınki Referandum”, (Günün Notları), *Cumhuriyet*, 16.11.1963.

Hürriyet (1963), 7.10.1963.

Hürriyet (1963), 10.10.1963.

Hürriyet (1963), 16.10.1963.

Hürriyet (1963), 17.10.1963.

Hürriyet (1963), 19.10.1963.

Hürriyet (1963), 5.11.1963.

Hürriyet (1963), 12.11.1963.

Hürriyet (1963), 15.11.1963.

Hürriyet (1963), 17.11.1963.

Hürriyet (1963), 18.11.1963.

Hürriyet (1963), 19.11.1963.

Hürriyet (1963), 20.11.1963.

Hürriyet (1963), 27.11.1963.

Hürriyet (1963), 28.11.1963.

Hürriyet (1963), 3.12.1963.

Hürriyet (1963), 9.12.1963.

Hürriyet (1963), 11.12.1963.

Hürriyet (1963), 15.12.1963.

Hürriyet (1963), 17.12.1963.

Hürriyet (1963), 19.12.1963.

Hürriyet (1963), 26.12.1963.

İsimsiz (1963), “Mahalli Seçimler Önemlidir”, (Fikir Kürsüsü), *Son Havadis*, 6.12.1963.

Keleş, Ruşen (1992), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Kongar, Emre (1995), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Köksal, Sema ve Kara, Nihal (1990), “1980 Sonrasında Yerel Siyasetin Örgütlenmesi ve Belediyeler”, *Toplum ve Bilim*, S. 48-49.

- Mardin, Şerif (1986), "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", Şeniz Gönen (Çev.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Özbudun, Ergun (1986), "Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Katılma", *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Pirler, Orhan (1993), "Belediye Meclislerinin Kuruluşu, Görevleri ve Yetkileri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Eylül 1993.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1994), *Siyasal Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul.
- Sarıca, Murat ve Devrim, Nurkalp (1968), *Türkiye İşçi Partisini Tanıyalım*, TİP İstanbul İl Yönetim Kurulu Eğitim Bürosu, İstanbul.
- Selçuk, İlhan (1963), "Görünen Köy", (Pencere), *Cumhuriyet*, 20.11.1963.
- Son Havadis (1963), 2.10.1963.
- Son Havadis (1963), 15.10.1963.
- Son Havadis (1963), 28.10.1963.
- Son Havadis (1963), 12.11.1963.
- Son Havadis (1963), 13.11.1963.
- Son Havadis (1963), 16.11.1963.
- Son Havadis (1963), 22.11.1963.
- Son Havadis (1963), 29.11.1963.
- Son Havadis,(1963), 7.12.1963.
- Tanör, Bülent (1992), *İki Anayasa - 1961, 1982-*, Beta Yayını, İstanbul.
- Teziç, Erdoğan (1976), *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Toker, Metin (1963), "Demokratik Usullerin Gerektirdiği", (Haftanın İçinden), *Akis*, 23.11.1963, S.191, C.XXVII.
- Tökin, Fürüzan Hüsrev (1965), *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasal Düşüncelerin Gelişmesi (1839-1965)*, Elif Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İşçi Partisi (1964), *Yurt Sorunları ve Çözüm Yolu- TİP Radyo Konuşmaları-*, Ankara.
- Yalçın, Mehmet Ali (1963), "Tarhan ve AP'lilere Düşen Önemli Vazife", *Son Havadis*, 13.11.1963.
- Yeni Türkiye Partisi (1969), *Yeni Türkiye Partisi 4. Büyük Kongresinin Açış Konuşması ve Büyük Türk Milletine Bildirisi*, 24-25 Mayıs 1969, YTP Genel Merkezi Yayını.
- Zürcher, Erik Jan (1995), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.